

Право на місто у фокусі прав людини

Юлія Червяк, здобувачка вищої освіти (ORCID: 0009-0001-1639-0029)

Київський національний університет будівництва і архітектури, Київ, Україна

АНОТАЦІЯ

Досліджується концепцію «права на місто» у ширшому контексті прав людини. Гіпотеза полягає в тому, що ефективна реалізація цього права можлива в містах, які не лише декларують себе просторами прав людини, а й практично це підтверджують. Автор підкреслює, що «місто-центричний» підхід до прав людини сприяє їх повній реалізації за умови впровадження інклюзивних міських інститутів. Право на місто розглядається як практичний інструмент справедливості та рівності, що допомагає кожному мешканцю реалізувати свої права і потенціал. Автор припускає, що ефективна реалізація цього права можлива у містах, які насправді дотримуються принципів прав людини. Вказується, що "місто-центричний" підхід до прав людини базується на впровадженні інклюзивних інститутів та сприяє справедливості й рівності, даючи змогу кожному реалізувати свої права та потенціал.

Ключові слова: урбанізація, право на місто, права людини, людино-центричне місто.

1. ВСТУП

Ми живемо в часи, коли ідеали прав людини посідають провідне місце і в політичному, і в етичному сенсі. Провідні відповідальні актори немало зусиль витрачають на просування ідеї про їхню важливість для побудови кращого світу. Але такі ідеї здебільшого не ставлять під сумнів засади панівної ліберальної та неоліберальної логіки ринку чи домінуючих режимів верховенства права. Врешті-решт, ми живемо у світі, де право приватної власності і відповідні правові форми накопичування та обороту мають системоутворююче значення, а в певних випадках й перевагу над будь-якими іншими правами. Проте в цій роботі ми намагаємося дослідити такий різновид прав людини як *право на місто*, адже місто, за словами соціолога-урбаніста Роберта Парка, це *«найуспішніша спроба людини змінити світ, у якому вона живе, згідно з прагненнями її серця. Але місто не просто є світом, створеним людиною, це також світ, у якому вона віднини приречена жити. Тому, непрямым чином і без чіткого усвідомлення такого завдання, створюючи місто, людина перетворила і саму себе»* [1]. В зв'язку з цим поява у світовому масштабі міст, які оголосили себе правозахисниками, або містами прав людини обирає новий зміст [2].

2. МЕТА

Мета статті полягає у дослідженні актуальних проблем, що виникають у процесі реалізації концепції права на місто, розглядаючи її у ширшому контексті прав людини. Автор ставить гіпотезу, що ефективна реалізація цього права можлива у тих містах, які не лише декларують себе як простори прав людини, але й на практиці такими є. Стаття аналізує фактори формування феномену міст як просторів прав людини та підкреслює, що право на місто є не лише концептом, а й практичним інструментом забезпечення справедливості та рівності в міському середовищі, сприяючи створенню таких міст, у яких кожен мешканець має можливість реалізувати свої права і потенціал.

3. ПРАВО НА МІСТО: КОНЦЕПЦІЯ ТА РОЛЬ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

Право на місто — це концепція справедливого використання міського простору за принципами сталого розвитку, демократії та рівності. Воно є колективним правом мешканців легітимізувати свої звичаї та діяльність для забезпечення вільного самовизначення і гідного життя. Це право базується на міжнародно визнаних правах людини і охоплює всі основні політичні, соціальні, економічні та культурні права.

Дослідники констатують, що до появи феномену міст прав людини привів комплекс факторів суспільно-політичного і соціально-економічного розвитку кінця 80-х – початку 90-х років ХХ ст. Саме тоді відбулося залучення міст до дискурсу та практики міжнародних прав людини, коли останні почали враховуватися при формуванні міської політики.

Серед причин становлення та просування концепції права на місто називають процес глобальної урбанізації та демографічні зміни, пов'язаний зі збільшенням населення у містах. У 2008 р. вперше в історії було зафіксовано проживання у містах більше половини населення світу. Формування міст за рахунок тих, хто переїжджали в пошуках індивідуальної автономії, породжувало виклики у сфері соціальної згуртованості. Потрібен був дискурс, який об'єднує міських жителів і формує спільну систему орієнтирів для суспільного існування.

Міста мають унікальний потенціал для розширення можливостей людини, вирішення соціальних і екологічних проблем. З урбанізацією відбувалося утвердження автономії міст та міської ідентичності, коли мешканці відчували себе більш прив'язаними до свого міста, ніж до самої нації.

Це збіглося з глобальною тенденцією 80-х років стосовно децентралізації урядових повноважень (передавання їх місцевим органам влади). Багато з цих повноважень стосуються сфер, у яких права людини можуть бути реалізовані або порушені: безпека, освіта, охорона здоров'я. У таких умовах міжнародні правозахисні організації та місцеві органи влади все частіше звертаються один до одного, минаючи національну державу. У такому випадку місцева влада починає чітко базувати свою політику на правах людини, визначених у міжнародних договорах [2].

Запитання про те, якого саме міста ми хочемо, невіддільне від запитань про соціальні зв'язки, зв'язки з природою, стилі життя, технології та естетичні цінності, яких ми прагнемо. Право на місто є чимось значно більшим, ніж індивідуальна свобода доступу до міських ресурсів: це право змінювати себе, змінюючи місто. Більше того, це колективне, а не індивідуальне право, адже ці трансформації неминуче залежать від здійснення колективних повноважень формувати процеси урбанізації [1].

Ідея права на місто з'явилася в 60-х роках завдяки соціологу Анрі Лефевру, який у 1967 році описав це право як революційне і здобуване через протест. Він критикував перетворення міського простору на товар, де рішення приймаються лише з огляду на прибутковість. Пізніше концепцію розвинув Девід Гарві, який визначив право на місто як колективне, динамічне право, пов'язане з боротьбою інтересів і міськими рухами, що прагнуть його реалізації.

Не зважаючи на динаміку у самої концепції права на місто, безперечним є те, що міста відіграють важливу роль у захисті та реалізації прав людини на місцевому рівні. Це включає доступ до житла, охорони здоров'я, освіти, роботи та інших базових прав. Міста можуть бути місцем, де права людини реалізуються найбільш ефективно, оскільки вони забезпечують доступ до різноманітних ресурсів та послуг, необхідних для гідного життя.

Термін «міста прав людини» вперше ввела неурядова організація Народний рух за вивчення прав людини (The People's Movement for Human Rights Learning – PDHRE), у документах якої йшлося «про місто чи спільноту, де люди доброї волі у керівних органах, організаціях та інституціях намагаються дозволити структурі прав людини керувати розвитком життя громадян». За відправну точку було взято відоме твердження Елеонори Рузвельт про те, що права людини починаються близько до дому (human rights begin close to home) [4].

Водночас слід враховувати, що для забезпечення сталого розвитку міського середовища необхідно впроваджувати інклюзивні міські інститути, які забезпечують порядок відкритого доступу. Саме концепція «права на місто» є провідною у вирішенні проблеми впровадження інклюзивних міських інститутів [5, с.72].

Стрімкий розвиток великих міст і створення міських агломерацій призвели до залучення міст до дискурсу та практики міжнародних прав людини, коли останні почали враховуватися при формуванні міської політики. Дійсно, залучення мегаполісів до правозахисної діяльності відбувалося на фоні двох явищ, по-перше, це поява концепції «міст прав людини» і формування відповідного суспільно-політичного руху, який швидко набув міжнародного характеру, по-друге, виникнення доктрини і глобального руху за право на місто.

Зокрема, одним із перших європейських міст, де права людини стали частиною муніципальної політики, була Барселона. Тут засновано посаду уповноваженого з громадянських прав, а пізніше Департамент громадянських прав Барселони. Ініціативу було реалізовано для того, щоб подолати наслідки «нових» хвиль міграції і зростаючу расову, етнічну та релігійну різноманітність у місті. Було створено низку служб, таких як Управління з питань недискримінації та Управління у справах релігій. Багато міст, що займаються правами людини, поєднують зовнішню мережеву діяльність із внутрішніми діями. Наприклад,

місто Нант у Франції прагне стати «світовою столицею прав людини». У цьому плані найважливішою і помітною подією є Всесвітній форум з прав людини в Нанті, який організовується кожні два-три роки [4].

4. ВИСНОВКИ

Отже відзначимо, що незважаючи на значні досягнення, існує багато викликів у реалізації права на місто, а саме: проблеми з доступом до житла, транспортної інфраструктури, екологічної стійкості та соціальної інтеграції. Важливо продовжувати роботу над вдосконаленням міських політик та залученням громадян до процесу прийняття рішень. Право на місто – це не лише концепція, але й практичний інструмент для забезпечення справедливості та рівності в міському середовищі. Воно сприяє створенню міст, де кожен мешканець має можливість реалізувати свої права та потенціал. Міста є місцем, де права людини реалізуються найбільш ефективно, оскільки вони забезпечують доступ до різноманітних ресурсів та послуг, необхідних для гідного життя.

Список літератури

- [1] Право на місто URL: <https://lnk.ua/aVp9KYoND> (дата звернення: 25.09.2025).
- [2] Бочарова Н. В. Міста прав людини в системі муніципального управління: сучасний зарубіжний досвід. ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ДЕРЖАВНЕ ВРЯДУВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ. 2023. URL: <https://lnk.ua/94v9p1j4M> (дата звернення: 25.09.2025).
- [4] Що таке право на місто. Як жителі борються за міський простір і чому це важливо. URL: <https://lnk.ua/k4x9XqXey> (дата звернення: 25.09.2025).
- [5] Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (12 травня 2023 р., м. Львів) / [за наук. ред. проф. О. В. Батанова, доц. Р. Б. Бедрія]. – Київ ; Львів ; Щецин : ЛНУ імені Івана Франка, 2023. – 208 с.
- [6] Бочарова Н. В. Міста прав людини як нове явище сучасного муніципального розвитку. 2021. URL: [6.pdf](#) (дата звернення: 18.03.2025).
- [7] Khalabudenko Oleg. ISSUES INCLUSIVE URBAN INSTITUTIONS FORMATION IN UKRAINIAN CITIES: SOME METHODOLOGICAL REMARKS. *THE ROLE OF SOCIETY IN THE DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC IDEAS* : International Scientific and Practical Conference, Prague, 24 July 2023.